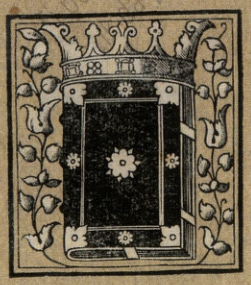
ZNANSTVENA KNJIŽNICA ZADAR

Libar Marca Marula Splichianina Vchomſe
uſdarſi Iſtoria Sfete udouice Iudit u uerſih
haruacchi ſlofena/chacho ona ubi uoi
uodu Olopherna Poſridu uoiſ
che gnegouc/ſi ollodobi pu-
ch iſraelſchi od ueli
che pogibili.

I Zadar je Marulićev

Katalog izložbe

Libar Marca Marula Splichianina Vchomſe uſdarſi Iſtoria Sfete udouice Iudit u uerſih haruacchi ſlofena/chacho ona ubi uoi uodu Olopherna Poſridu uoiſ che gnegouc/ſi ollodobi pu-ch iſraelſchi od ueliche pogibili.

Libar Marka Marula Splićanina u kom se uzdarži istoria Svete udovice Judit u versih haruacki složena kako ona ubi vojvodu Holoferna Po sridu vojske njegove i oslobodi puk izraelski od velike pogibli

I Zadar je Marulićev

Katalog izložbe

Zadar, 2023.

Knjižno blago Znanstvene knjižnice Zadar
katalog 21

Nakladnik
Znanstvena knjižnica Zadar

Za nakladnika
Marijana Senkić-Klapan

Katalog priredile
Divna Mrdeža Antonina
Marijana Senkić-Klapan

Izložbu postavile
Milenka Bukvić
Norma Miočić
Marijana Senkić-Klapan

Recenzentica
Sanja Knežević

Lektorica
Marina Marijačić

Fotografije i grafička obrada
Darko Markač

Tisak
FG Grafika

Naklada
200 primjeraka

ISBN 978-953-7256-52-4

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Znanstvene knjižnice Zadar pod brojem 170224096

Predgovor

Znanstvena knjižnica Zadar ovim je katalogom odala počast Marku Maruliću u povodu 500. obljetnice tiskanja Judite – prvoga umjetničkoga epa hrvatske književnosti ispjevanoga na hrvatskome jeziku.

Manifestacija pod nazivom I Zadar je Marulićev pod visokim pokroviteljstvom Hrvatskoga sabora, kojoj je upravo Znanstvena knjžnica Zadar bila organizator, zainteresiranoj je javnosti ponudila niz stručnih predavanja, promocije knjiga nadahnutih Juditom uz prigodni glazbeno-scenski program.

Budući da je 2021. godinu Hrvatski sabor proglasio Godinom Marka Marulića, naša je Knjižnica doista mogla s ponosom sudjelovati u obilježavanju te prevažne obljetnice kojom se ističe hrvatski identitet, a Marko Marulić sa svojom Juditom njezin je kamen temeljac.

Upoznata sam bila i sa žarom i entuzijazmom s kojim nastavnici i profesori prenose Marulićevu ostavštinu na svoje učenike, osobito u Marulićevoj Godini. Znajući, dakle, koje blago zadarske baštinske institucije čuvaju, rodila se ideja da upravo u Zadru zatvorimo Marulićevu Godinu, a zadarskoj, ali i cjelokupnoj hrvatskoj kulturnoj javnosti pokažemo kako je i Zadar u potpunosti i cijelosti Marulićev.

U to vrijeme naše prvo izdanje Judite gostovalo je u Splitu na velikoj svečanosti kojom se obilježavala 500-a obljetnica upravo toga izdanja. Splićani su nam bili zahvalni.

Slijedilo je snimanje iste te, naše Judite, za potrebe dokumentarnoga filma Judita na HRT-u. I Zagrepčani su nam bili zahvalni.

Poticaji za održavanje ove manifestacije, a potom i izložbe koja je iznjedrila ovaj katalog bili su snažni i duboki.

Prvo izdanje Judite, zbog kojega njezina pisca Marka Marulića nazivamo ocem hrvatske književnosti, sačuvano je u svega dva primjerka, od kojih se jedan čuva upravo u zadarskoj Znanstvenoj knjižnici.

U zbirci starih i rijetkih knjiga Knjižnice pohranjena su i značajna Marulićeva djela na latinskome jeziku kojima je Marulić stekao europsku slavu i koja su prevođena već za autorova života, a i nakon njegove smrti na brojne jezike. Knjižnica u svome bogatom fondu čuva mnogobrojna izdanja

Marulićevih djela kroz stoljeća kao i značajne prijevode.

U Državnome arhivu u Zadru čuva se Marulićeva oporuka kao i rodoslovno stablo, ali i rijetka izdanja Marulićevih prijevoda.

Komedia od Juditi s kraja 17. stoljeća djelo je anonimnoga sastavljača s nekog od otoka u blizini Zadra. Zadranin Petar Zoranić stihovima odaje počast Maruliću, a u svojim Planinama spominje pastira Marula. Cijenjeni zadarski kroatist i akademik Nikica Kolumbić na suvremeni je jezik prepjevao i komentarima popratio Juditu 2001. godine. Kazalište lutaka Zadar izvelo je 1990. godine lutkarsku predstavu Judita. Zadranka Katarina Livljanić, svjetski priznata muzikologinja, izvela je na Glazbenim večerima u Donatu glazbenu monodramu Judita.

Vjerujemo da će ovaj katalog, baš kao i spomenuta manifestacija i izložba, koji su bili utemeljeni na gore spomenutim zadarskim poveznicama s Marulićem i Juditom, biti poticaj za njegovanje života i djela Marka Marulića kako u Zadru tako i u memoriji i srcu hrvatskoga naroda, a da će nastavnici i profesori s ponosom prenositi Marulićevu pisanu baštinu budućim naraštajima svojih učenika.

Veliki broj uključenih kulturnih i obrazovnih institucija u ovu manifestaciju, koja je završila otvaranjem izložbe u Znanstvenoj knjižnici Zadar, entuzijazam svakoga pojedinca (znanstvenika, književnika, umjetnika, nastavnika, knjižničara, a osobito učenika) kao i svih drugih koji su nazočili manifestaciji i izložbi uživo ili on line daje nam nadu i odašilje poruku nasušne potrebe zajedništva hrvatskoga naroda danas kao i prije 500 godina.

Ovaj je katalog, dakle, rezultat rada i mara svih djelatnika Knjižnice, ali isto tako i svih onih koji su dali svoj prilog ponajprije svojom nazočnošću na izložbi posvećenoj dragulju našega knjižnoga fonda.

Marijana Senkić-Klapan,
predsjednica Organizacijskog odbora manifestacije I Zadar je Marulićev

Kako je zadarski kulturni krug čitao Marulićevu Juditu

Okolnosti u kojima se čitala i tiskala Judita Marka Marulića (Split, 18. kolovoza 1450. – Split, 5. siječnja 1524.), posebice njezina recepcija u književnim djelima autorovih mlađih suvremenika i generacije koja ga je neposredno nasljedovala, uključuju intenzivno Zadar i zadarske pisce. Drugo od triju izdanja epa vezano je neposredno uz Zadar, a značajan se suživot Marulićeva djela, poglavito Judite, i Zadrana razabire podjednako u intertekstualnim vezama nekoliko reprezentativnih djela poznatih i anonimnih autora i u značajnoj čitanosti Marulića u Zadru. Svjedoče o tomu i podatci o respektabilnome broju njegovih tiskanih djela i njihovih prijevoda u 16. stoljeću, mahom na talijanski jezik, koji se čuvaju u Znanstvenoj knjižnici i Državnome arhivu u Zadru. Marulićev je jubilej bio stoga razumljiva prigoda da se Zadar 2021. i 2022. podsjeti na vlastitu recepciju Splićanina. Među upriličenim znanstveno-kulturnim aktivnostima na važnost kontinuirane zadarske čitanosti Marulića osobito je upozorila izložba starih izdanja Marulićevih djela pohranjenih u Zadru, u organizaciji zadarske Znanstvene knjižnice. Izložba izdanja popraćena je prigodnim predavanjima, a uvodno je izlaganje o značenju Marulića i Judite za hrvatsku kulturno-književnu povijest i o njegovoj ranoj prisutnosti u Zadru uvršteno kao predgovor ovomu katalogu.

Pismom upućenim 19. srpnja 1501. splitskome kanoniku humanistu Jerolimu Ćipiku (čiji nam nijedan tekst na žalost nije sačuvan) stiže važan glas u Mletke: „I hrvatski jezik ima svojega Dantea“! Tako je Marko Marulić obznanio prijatelju kako je „na vlastitom, materinskom jeziku“ 22. travnja iste godine dovršio Istoriju svete udovice Judit koja je u versi harvacki složena, a priča o tomu kako ona ubi vojvodu Oloferna posridu vojske njegove i oslobodi puk izraelski od velike pogibili.

Ep je priredio s „pomnjom i nastojanjem“ za prvo izdanje, a prema narudžbi stanovitoga mletačkog knjižara Marka, 13. kolovoza 1521. Marulićev prijatelj i sugrađanin Petar Srićić. To nam obznanjuje kolofon knjige. Zašto tiskanje kasni 20 godina, kolofon ne kaže. Književna povijest tek neodređeno veli „zbog poteškoća u tiskanju“. Knjiga će svijet ugledati opet i 1522., a kad se pojavilo već početkom sljedeće godine treće izdanje, svijetu je bilo jasno da je dobiven prvi hrvatski bestseler. Njezinoj je distribuciji pomogao i jedan Zadranin: naslovnica drugoga izdanja spominje Jerolima Mirkovića kao osobu kod koje se u Zadru Judita može kupiti, ali nam ništa ne kaže o tomu je li se pojavio u ulozi priređivača u samom izdavačkom pothvatu koji datira od 30. svibnja 1522. Možda jest, jer se po svemu čini da uloga Petra Srićića u priređivanju drugoga i trećega izdanja nije bila ključna. Nova su izdanja neovisno tiskana iz prvoga , a u kolofonu trećega izdanja spominje se Dubrovnik, odnosno Raguza. Naručitelj je te naklade bio Giacomo di Negri rodom iz talijanskoga grada Alessandria della Paglia (današnja Alessandria, u sjevernoj Italiji) koji je živio u Dubrovniku. Jedini primjerak toga izdanja čuva se izvan Hrvatske, u Bavarskoj državnoj knjižnici, uvezan s nekoliko drugih starih publikacija. Sva tri izdanja publicirana su u Veneciji, a uključenost Zadra i Dubrovnika u njegovu distribuciju svjedoči o velikoj potražnji za Juditom u humanističkim gradovima uzduž jadranske obale.

Je li samoproglašenje hrvatskim Danteom isključivo primjer Marulićeve autorske renesansne samosvijesti? Odraz je to u prvomu redu Marulićeva zalaganja za ideju koju je dugo isticala jedna struja talijanskih humanista, a koja je zagovarala ulazak vernakulara u visoku književnost, ne samo njegovanje pisanja starim klasičnim jezicima. Od velike je važnosti da se ucijepila u kulturno plodno tlo i na našoj strani Jadrana jer je potakla ulazak hrvatskoga jezika u visoku književnost: značilo je to Juditinim čitateljima da čitaju prvi biblijsko-vergilijanski ep u Europi na svome materinskom jeziku, a ne na latinskom, isto kao što je, primjerice, Talijanima Božanstvena komedija značila uživanje u poetskim mogućnostima talijanskoga, umjesto latinskog.

Zato suvremena književna povijest Maruliću udjeljuje naslov „oca hrvatske književnosti". Doduše, u toj su paternalizaciji sudjelovali i svi oni pisci koji su rodili književnost na narodnome jeziku, u prvome redu dubrovački pjesnici koji su nasljedovali Petrarku i/ili drukčije škole ljubavne lirike. Možda u tom pogledu činimo malu nepravdu i svim našim piscima srednjovjekovnih djela koji su pisali na hrvatskoj inačici staroslavenskoga na glagoljici i začinjavcima koji su pisali latinicom na hrvatskome jeziku, ali metamorfoza u autorsku renesansnu književnost visokih estetskih dometa utjelovljena u Juditi svojevrstan je svjetionik koji je proslijeđeni mu kup svjetala prelio u budućnost. Iznimno je važno da je jedan humanistički poeta doctus kreirao djelo po zakonu starih poet i namijenio ga onima ki nisu naučni knjige latinske aliti diačke. Suvremenim jezikom kazano, kultura se tim činom prelila iz elitnih krugova i učinila se dostupnom svima koji razumiju versi harvacke po običaju naših začinjavac.

Marulić je opjevao starozavjetnu priču o zanosnoj mladoj udovici koja je požrtvovno spasila rodnu Betuliju, iscrpljenu neprijateljskim opsjedanjem, smišljenim odlaskom u asirski tabor da bi svojom ljepotom zavela neprijateljskoga vojskovođu i usmrtila ga na spavanju, obezglavivši tim činom i asirsku vojsku koju su potom Betuljani lako protjerali i pobijedili. Judita doista bez izuzetka nasljeduje biblijski siže kako je svojstveno renesansnom tekstu za koji je scriptura sacra sadržajno nepromjenjiva, ali je Marulić relativno kratko opisan događaj u Bibliji preveo na poetičku konvenciju renesansnoga epa u 2126 dvanaesteraca s dvostrukom rimom kojima se krajevi rime iz jednoga para redaka prenose u sredinu sljedećega tvoreći tako rimovani lanac od četiri podudarna dočetka. Po ugledu na Dantea dodao je jedan dvanaesterački redak završnoj strofi dvanaesteraca u svakome poglavlju. Takvim je metričkim postupkom postigao odmak od običnoga dvanaesterca posuđenoga od prvih pjesnika, začinjavaca, i stvorio složenu strukturu osobita digniteta, prikladnu formu uzvišenoj temi. Konvencije renesansnoga epa zahtijevale su i poštivanje načela vergilijanskoga epa. Sukladno kompoziciji Vergilijeve Eneide valjalo je rasporediti građu Judite u čemu se Marulić pokazao majstorom renesansne simetrije: Judita ulazi na scenu koncem trećega od ukupno šest pjevanja, u trenutku kulminacije betulijanskih nevolja kada svećenici odlučuju predati žedni grad neprijatelju, koji ih drži u obruču svrnuvši im tijek vode, ako im Jahve ne ukaže milost. Pobožna udovica prekorava njihovu slabu vjeru i postavljanje ultimatuma Bogu te izlaže svoj naum čiju realizaciju pripovjedač potom prati. Brojne su epske formule konvencionalne književnosti koje Judita slijedi: poput kristijanizirane invokacije, kataloga, metaforičkih slika i usporedaba razvijenih na mitologiji, dinamičnih opisa likova, vojske u pokretu, opisa duševnoga

stanja likova, ozračja, prostora, pejzažnih prizora (primjerice: svanuće, olujno more s prestrašenim brodarom). Uz konvencije epike Marulić uvodi u djelo i galantne prizore te retoriku iz renesansne ljubavne lirike poput prizora Olofernova padanja u strastvenu ljubav na prvi pogled ili pak Juditina urešavanja pred izlazak.

Marulićev pripovjedač ne izlaže samo priču nego pravi i izlete u komunikaciji s više adresata: izravno se obraća čitatelju različitim upozorenjima, analepsama i prolepsama, poukama, a obraća se i Bogu. Apelativni sloj u Juditi usko je vezan uz njezinu moralističku i didaktičku dimenziju što Marulić duguje srednjovjekovlju. Nije ograničen samo na stihove nego prožima i brojne prozne komentare na marginama i u uvodnome dijelu epa koji su pravi biseri poetičkoga razmišljanja autora. Uz tu je dimenziju djela vezana i recepcija epa kakvu danas pretpostavljamo. Judita je pisana u vrijeme velikih i naglih prodora Osmanlija u prostor kršćanske Europe. Prema tadašnjemu raširenom uvjerenju strahotno laka osvajanja inovjeraca tumačila su se kao kazna za grijehe kršćana. Stoga ne iznenađuje da Marulić u trenutcima priželjkivanja snažnijega i organiziranijega vojnog otpora osvajačima poseže za poetskim oblikovanjem čina snažne žene koja iznimnom hrabrošću utemeljenoj u vjeri kao čudom oslobađa grad od osvajača.

Zadar arhivira u svojoj Znanstvenoj knjižnici (ZKZD) upravo jedan od dvaju primjeraka prvoga izdanja Marulićeve Judite i ne samo to, već i zavidan broj izdanja drugih veoma popularnih Marulićevih djela. Posjeduje čak tri izdanja Institucija na latinskome jeziku iz 16. stoljeća: jedan primjerak tiskan u Kölnu iz 1530. što sadrži i Carmen de doctrina domini nostri, dar je Vladimira Papafave; potom, izdanje iz 1586. tiskano u Parizu; te primjerak iz Antwerpena, 1593. Isto tako, Znanstvena knjižnica čuva tri izdanja latinskoga Evangelistara: izdanje izišlo u Veneciji 1516. koje sadrži i Carmen ad virginem beatam Francisci Petrarchae; Evangelistar iz Basileae, 1519. Evangelistar iz Kölna iz 1556. Zadarska Znanstvena knjižnica posjeduje i Codex Lucianus.

K tomu, u Zadru se čuva i znatan broj (devet) prijevoda Marulićevih djela na talijanski jezik iz ranoga novog vijeka, mahom iz 16. stoljeća. Šest ih je u posjedu Znanstvene knjižnice, a tri se čuvaju u Arhivu: najraniji je među njima prijevod Dialogo di Marco Marulo, delle eccelente virtu e meravigliosi fatti di Hercole iz pera Bernardina Chrisolpha, tiskan u Veneciji 1549., potom, Evangelistar u prijevodu na talijanski Silvana Razzija, Firenza 1571. te De humilita et della gloria di Christo, u prijevodu Giselfa Alchainija iz 1596. tiskan u Veneciji.

Tri se, pak, primjerka Institucija prevedenih na talijanski jezik u 16. i 17. stoljeću čuvaju u zadarskom Državnom arhivu (DAZD): prijevod Institucija iz pera Remigija Nanninija Fiorentina, tiskan u Veneciji 1569. i 1574. te izdanje iz 1610. istoga prevoditelja. Potonji je primjerak knjige dar Andrije Zmajevića, čuvenoga zadarskog nadbiskupa iz Perasta. DAZD posjeduje i Marulićevu oporuku od 14. lipnja 1521. s inventarom knjiga njegove biblioteke (Repertorium librorum) sastavljenim nakon Marulićeve smrti.

Među prijevodima i prevoditeljima Marulića osobito je zanimljiv talijanski prijevod Herkula kao i figura njegova prevoditelja Bernardina Crisolfa, u prvome redu zbog dedikacijskoga pred-

govora relevantnoga za onodobno tumačenje problematike tematizirane u Herkulu. Sam pothvat prevođenja i posveta knjige osvjetljuju i manje poznato djelovanje Zadranke Marzije Grisogono, obrazovane plemkinje koja je poznavala latinski, sudeći po riječima Crisolfa, i koja je, navodno, bila i sama pjesnikinja iz zadarskoga kulturnoga kruga s polovice 16. stoljeća nastanjena u Veneciji. Crisolfo joj se i u prijevodu Oratione d'Isocrate obraća posvetom u kojoj razmatra i afirmira potrebu vernakularnoga prevođenja klasičnih jezika. Ime Marzije Grisogono vezano uz tutorstvo Crisolfovih prijevoda relevantan je kulturni podatak i za Zadar i za njegovu učenu građanku jer njome Venecija 16. stoljeća, kao jedno od najjačih tiskarskih središta Europe, ima jedinu našijenku koja je zacijelo potakla prijevod Marulićeva djela i time potpomagala širenje njegova utjecaja tiskom i na talijanskome jeziku.

Posveta Marziji u Dialogo di Marco Marullo sadržajno-tematski minijaturni je traktat o vrlini mitskih junaka. Crisolfo raspravlja o vrlini koja smrtnike podiže do zvijezda i čini neznatno različitima od besmrtnih bogova zbog čega ih pisci i slave. Katalog grčkih mitskih junaka koji su se vrlinom, premda nisu bogovi, podignuli u red besmrtnika (Jazon, Diomed, Ahilej, Hektor, Eneja, Ajaks, Uliks i Herkul) antitetički suprotstavlja urušenoj vrlini u suvremenosti. Istisnula ju je pohlepa za bogatstvom, učinivši ju prezrenom i otrcanom. Crisolfova interpretacija rasprave između pjesnika i bogoslova iz Marulićeva teksta zasniva se na poimanju mita kao alegorijske priče s tropološkim smislom i simbola važnoga za ljudski doživljaj karaktera junaka. Mit kao ideja o vrlini koju treba oponašati, zaodjenut u priču, važan je za postupke poželjne u ljudskome životu. Autor nastoji pokazati da, premda različite, antička i kršćanska kultura skrivaju zajedničku istinu: visoki se moralistički nauk posve može harmonizirati s antičkom baštinom. Ovakvo Crisolfovo čitanje Marulića i razumijevanje mita u književnosti vrijedno su svjedočanstvo o tomu kako se raspravu o Herkulu razumijevalo kad je bila suvremeno štivo, što može pomoći u suvremenim interpretacijama Marulićeva odnosa prema mitu i pjesnicima.

Kako su Marulićevu Juditu primili suvremenici? Tri izdanja zaredom u tri godine svjedoče sama po sebi o iznimnoj potražnji za djelom. Postala je uzor koji je valjalo dosegnuti. Poslije njezina izlaska hrvatskim se jezikom pišu značajna djela kojima je Marulić izravan uzor ili je pohvaljen u njima. Poznato je da je Marulićeva Judita svojom recepcijom prelazila administrativne i političke prepreke i bila poznata, cijenjena i hvaljena u svim jadranskim središtima. Čitali su Marulića zarana Ilija Crijević u Dubrovniku, Hektorović na Hvaru, a Zoranić i Karnarutić u Zadru intenzivno uvodili u svoja djela.

Najistaknutiji primjeri intertekstualnih dodira s Marulićem u Zadru, Planine slavnoga Ninjanina Petra Zoranića i Vazetje Sigeta grada Zadranina Brne Karnarutića, zaslužuju posebnu pozornost. Predmnijevamo da je u zadarskome posredovanju Marulića književarsku ulogu izvjesno odigrao i spomenuti Jerolim Mirković, mogući Zoranićev bliski rođak budući da su Zoranići i Mirkovići dva izdanka iste obitelji.

Zoranićev prozimetarski arkadijski roman u intertekstualnim je vezama s Marulićem na razini eksplicitne citatnosti preko književne figure Marulića u liku Marula pastira koji tuži za propašću

baščine po uzoru na Marulićevu Molitvu suprotiva Turkom. Šesteračka pjesma o ratnom pustošenju zemlje pastira središnji je dio pjesme pastira Dvorka i Slavgora. Varijacija je to toposnoga žala za dobrim vremenima izrečena u pastoralnoj aluziji na mir izgubljen u ratnim pustošenjima.

Pjesma otkriva i Zoranićevo poznavanje, barem preko Sannazarove Arcadije, Pietra Antonija Caracciola kojemu dvojica pastira, Selvaggio i Fronimo, pripisuju sadržajno sličnu jadikovku o nestalome zlatnom dobu. No svakako je indikativno da Zoranić jedino Marulića izrijekom apostrofira kao uzorita pisca hrvatske književne tradicije. Dvorkova i Slavgorova pjesma u Planinama funkcioniraju kao tematska prekretnica i prostorna razdjelnica u koncipiranju naracije putovanja i u doživljaju prostora deželje pastira Zorana. Sadržajno se pjesma o vucima koji su opustošili arkadijski prostor i rastjerali pastire, osim onih koje "slast bašćine uzdarži", uvezuje u sadržajni blok s citatima iz sedam psalama penitencijala, Knjige mudrosti i Izreka. Njihovi su izvođači Rajko i Svitko, pastiri čija imena aludiraju na rajsku svetost s didaktičkom ulogom u idejnom konceptu djela, kazivači pastirskoj družini koju valja duhovno okrijepiti i "kriposno osvistiti".

Takav intertekstualni odnos s pjesmom suvremenika uveden u žanrovski drukčiji tekst, premda nastao prema već viđenom obrascu u Sanazzarovoj Arkadiji, dio je širega tematskog iskoraka iz ljubavno-pastoralnoga sloja u bašćinski egzistencijalno i didaktičko-kršćansko u Planinama, a što Arkadija nema.

Kako je, pak, Karnarutić čitao Juditu? Povijesni ep Zadranina Brne Karnarutića Vazetje Sigeta grada složeno po Barni Karnarutiću Zadraninu, opjevava povijesnu Sigetsku bitku (1566.) izlažući događaj, u čakavskoj inačici dvostruko rimovanih dvanaesteračkih kupleta, sukladno izvješću Podsjedanje i osvojenje Sigeta Ferenca Črnka, komornika čuvenoga zapovjednika utvrde Nikole Zrinskog, koji je poginuo predvodeći branitelje u proboju kroz turske redove. Ep napisan promptno po padu Sigeta, no tiskan u Veneciji tek 1584, sličan je Juditi sižeom o podsijedanju grada okruženoga od moćne vojske s tim da, za razliku od biblijske junakinje i pobjednice nad asirskim vojskovođom, sigetski branitelj gine, a u povijest se upisuje kao moralni pobjednik junačkim i viteškim držanjem pred nadmoćnim Turcima. Sličnost u linearnoj naraciji i simetričnoj kompoziciji obaju epova duguju vergilijanskome modelu, a vrstom, redanjem i funkcijom opisa Vazetje umnogome podsjeća na Juditu. Poglavito se to primjećuje u pažnji posvećenoj vođama dviju suprotstavljenih vojska, viteškome etosu u prikazu protivnika, posebice minucioznoj prezentaciji onemoćaloga starog sultana na konju. Karnarutićeva naracija osvajanja opsjednutoga grada posjeduje marulićevski dramatičan naboj i detaljističnost u prikazu bitaka i pripovijedanju događaja koji im prethode.

Marulić je apostrofiran među Zadranima i kao kanonsko opće mjesto, istaknuta književna vrijednost. Upravo Zadranin Juraj Baraković izjavljuje za njega i Karnarutića: „Da l' mudrost Marula ni Karnarutića nij mene taknula". Potpisan kao pop IBS, kaže: „Slavnim Marulom Split, Ranjinom Dubrovnik,/a Hvar će slavan bit Hektorovićem vik/Svega vrimena prik, Zadre svitla svića/ gorit će tvojih dik cića Karnarutića".

Juditin se odjek nije ograničio samo na elitne literarne krugove, već je utjecao i na popularnost teme o slavnoj i hrabroj židovskoj udovici među pučkim slojevima. Pokazuje to u rukopisu sačuvana drama Komedija od Juditi anonimnoga autora koja se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Drži se da je drama nastala na nekome od otoka zadarskoga područja sredinom 17. stoljeća.

Vjernošću starozavjetnom sadržaju drama je slična Marulićevoj Juditi, a dramaturška crta scenskoga teksta raspoređena u tri dila podijeljena na šene, metričko ustrojstvo dijaloga u kojem dominira simetrični dvanaesterac čakavskoga tipa, ali bez unutrašnjega sroka, i dijaloške dionice u kraćim stihovima, najčešće osmercima, u skladu su s novinama u scenskim obradama tekstova o Juditi toga vremena. Mnogo je Judita na talijanskoj kazališnoj sceni sedamnaestoga stoljeća, posebice od 40-ih godina do kraja stoljeća, koje biblijski sadržaj prelijevaju u različite scenske žanrove, počevši od medijevalnih scenskih prikazanja pučkoga karaktera, preko brojnih baroknih oratorija do opera. Premda je izgledan talijanski predložak drame, najvjerojatnije kakav barokni libreto, uočljive su i mnoge sadržajne podudarnosti s Marulićevim epom. Drama je lišena Marulićevih opisa vojska, likova, priče o Juditinu urešavanju, što je razumljivo jer figuralna topika svojstvena epici nije prikladna drami koja u izgradnji dramske napetosti reducira upravo opis. No naglašena didaktična komponenta, utkane molitvene dionice i apelativnost u završnoj pjesmi kora o prolaznosti ovozemaljskih dobara, oholosti i poniznosti zastupljeni su u objema Juditama.

Čakavska drama o Juditi namijenjena je publici koja je svoj kazališni ukus oblikovala na crkvenim prikazanjima. Razabire se to u dominaciji pučkoga jezika, sintakse i frazeologije u tekstu skloplјenome evidentno u žurbi za neku prigodu, o čemu svjedoči stanje rukopisa s brojnim prepravcima i dopunama. Unatoč tomu, iz teksta se razabire da je njezin autor poznavao složene zahtjeve dramskoga teksta i visoke zahtjeve inscenacije. Scenski je prostor, primjerice, prilagođen radnji smještenoj u dva suprotstavljena tabora.

Čakavska dramska Judita pripomagala je u širenju domaće pisane riječi u najširem mnoštvu, čak i među onima koji nisu znali čitati, a njezin je anonimni autor spuštanjem registra zahtjevne drame na jezik pučke predstave, na neki način nastavio Marulićevu zadaću. U prilog popularnosti sličnih crkvenih drama o Juditi na čakavskome području svjedoči i fragment teksta Tragedije od Judite koji je u Vrbniku na otoku Krku pronašao Josip Bratulić, a po rukopisu ga je pripisao Ivi Roši.

Zadarska rana recepcija Marulića vrlo je intenzivna, ali nije izoliran slučaj. Stigao je Marulićev utjecaj i do Dubrovnika s njegovom Juditom, iako Dubrovčani ne spominju izrijekom Marulića. Iz prve ili druge ruke, čini se da je Ilija Crijević poznavao Juditu. Govorimo li o sadržaju Marulićeve poslanice Balistriliću, u proznoj se poslanici, koju uza svoj govor povodom smrti Junija Sorkočevića čuveni latinist Ilija Crijević šalje Junijevu sinu Petru, gradi metafora slična Marulićevoj, a prema kojoj je književno djelo dotjerana i urešena žena. Priča o Juditi inspirirala je i druge Dubrovčane: Antunu Gleđeviću pripisuje se ranonovovjekovna rukopisna drama Oslobođenje Betulije, a Ignjat Đurđević, autor je početnoga ulomka tragedije o Juditi.

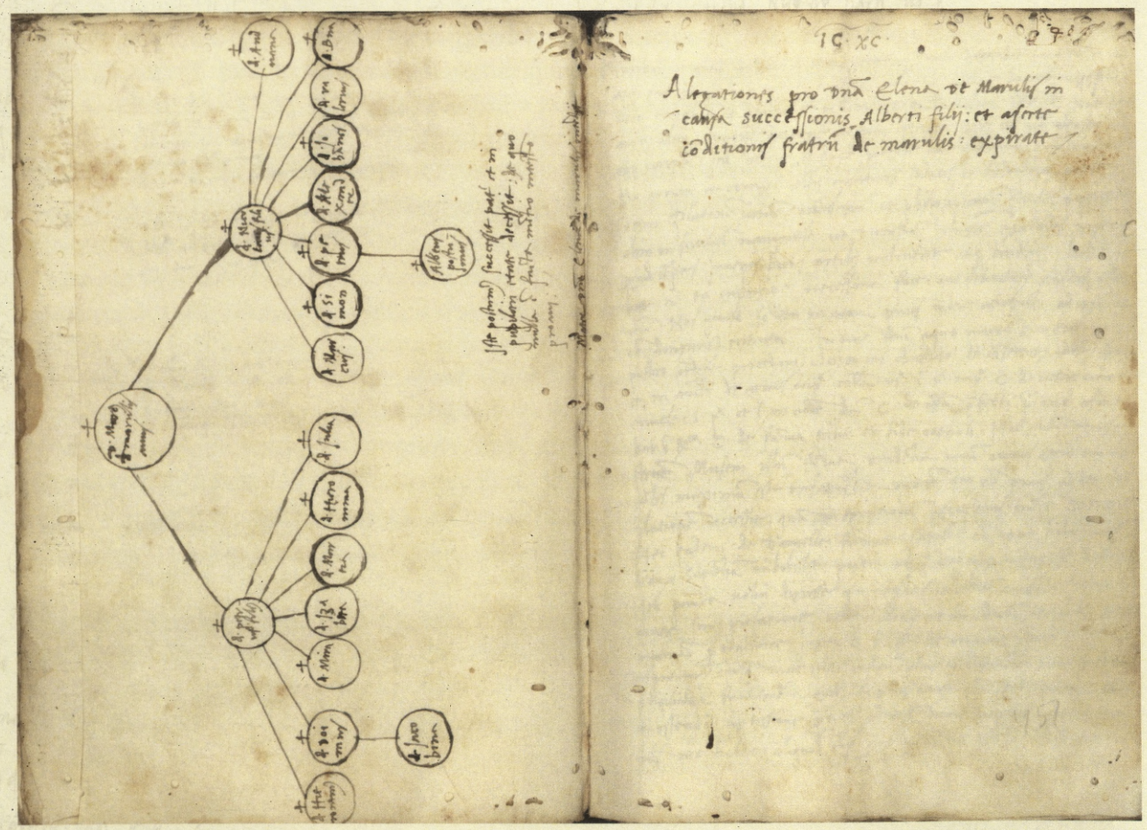
I Hvaranin Petar Hektorović iznimno je važan u recipijentskome lancu Marulićeva djela. Simbolično hodočasti trodnevnom plovidbom sjeni svoga velikog uzora Marulića u Nečujam na Šoltu u spjevu Ribanje i ribarsko prigovaranje.

Što je s Juditom bilo poslije? U Slavoniji su prozni dramski tekst Judit, victrix Holofernis oko 1770. godine prikazivali polaznici franjevačke gimnazije u Brodu. Dosta je dugo na neki način utjecala i na razvoj epike: nasljedovali su ju Pavao Riter Vitezović metričkom formom koja preteže u Odiljenju sigetskom, a lektirom je bila još i Ivanu Mažuraniću u Smrti Smail age Čengića, epu iz 19. stoljeća. Potom se Judita seli iz područja obvezatnoga poetičkoga uzora u nacionalni književni kanon i postaje simbol nacionalnoga identiteta. Njezina čakavica postaje intertekstualni amblematski izazov za suvremene pjesnike: za Ujevićevu pjesmu Moja plavca, a potom joj se kao davnoj vrijednoj ikoni obraćaju i likovni umjetnici i pjesnici, mahom Dalmatinci: Nazor, Marović, Maroević, Paljetak.

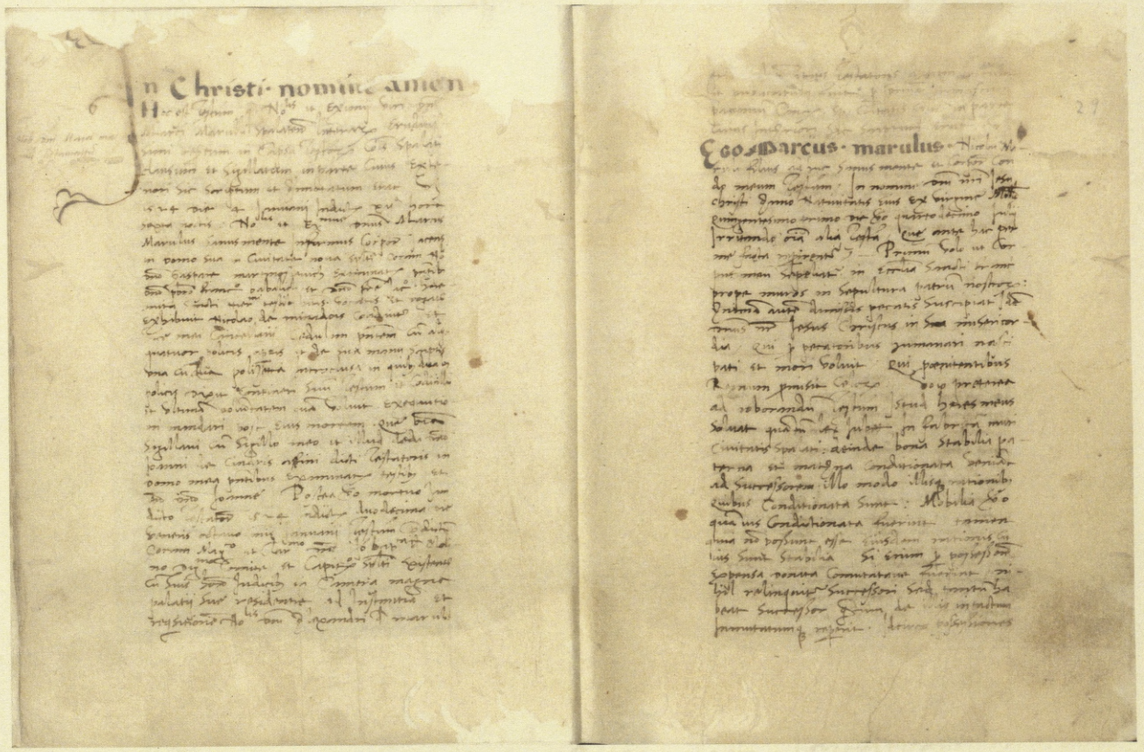
Starozavjetna Judita neiscrpno je vrelo nadahnuća i našim suvremenicima. Miro Gavran je 2001. godine objavio roman Judita, a Boris Senker 2004. godine Prikazanje pobjednice Judit. Tema je glazbenom inspiracijom nastavila biti i tijekom XX. stoljeća u različitim glazbenim žanrovima i interpretacijama: Vojmila Rabadana i Borisa Papandopula, Dunje Robić i Milutina Vandekara te Frane Paraća. Zadar se i novijim intervencijama na Juditi priključio prepjevom Marulićeve Judite Nikice Kolumbića na suvremeni standard u metričkoj formi izvornika, a inscenacija Judite u formi lutkarsko-kazališne predstave Marina Carića aktualna je i danas.

Uvedena je Judita u najnovije vrijeme i u europsku književnu povijest prijevodima na engleski, francuski, španjolski, talijanski, mađarski i litavski jezik te je zahvaljujući tomu posvuda prihvaćena kao značajno renesansno djelo.

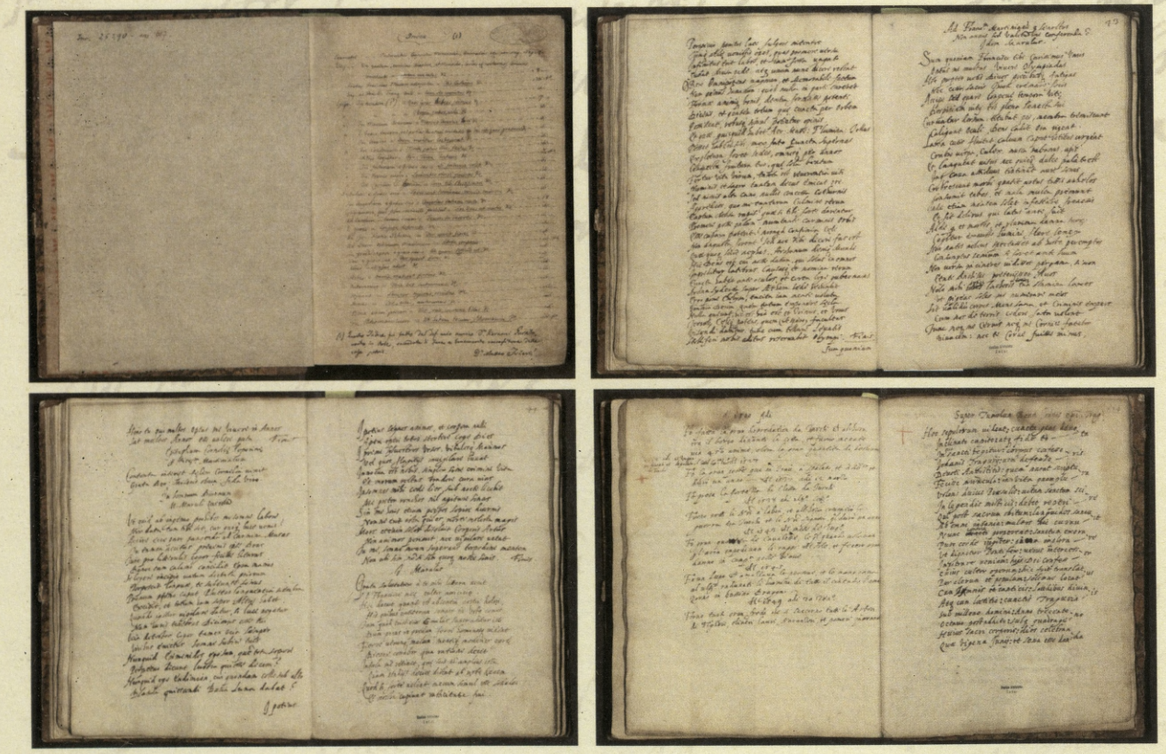
Divna Mrdeža Antonina

HR-DAZD-16, Općina Split, kut. 44, svez. 55/1, str. 450 - rodoslovno stablo obitelji Marulić
HR-DAZD-16, Općina Split, kut. 44, svez.55/1, str. 452-458 - alegacija u imovinskom sporu oko nasljedstva Alberta, sina Jelene Cindro

HR-DAZD-16, Općina Split, kut. 56, svez. 64/2, str. 28-40 - oporuka Marka Marulića

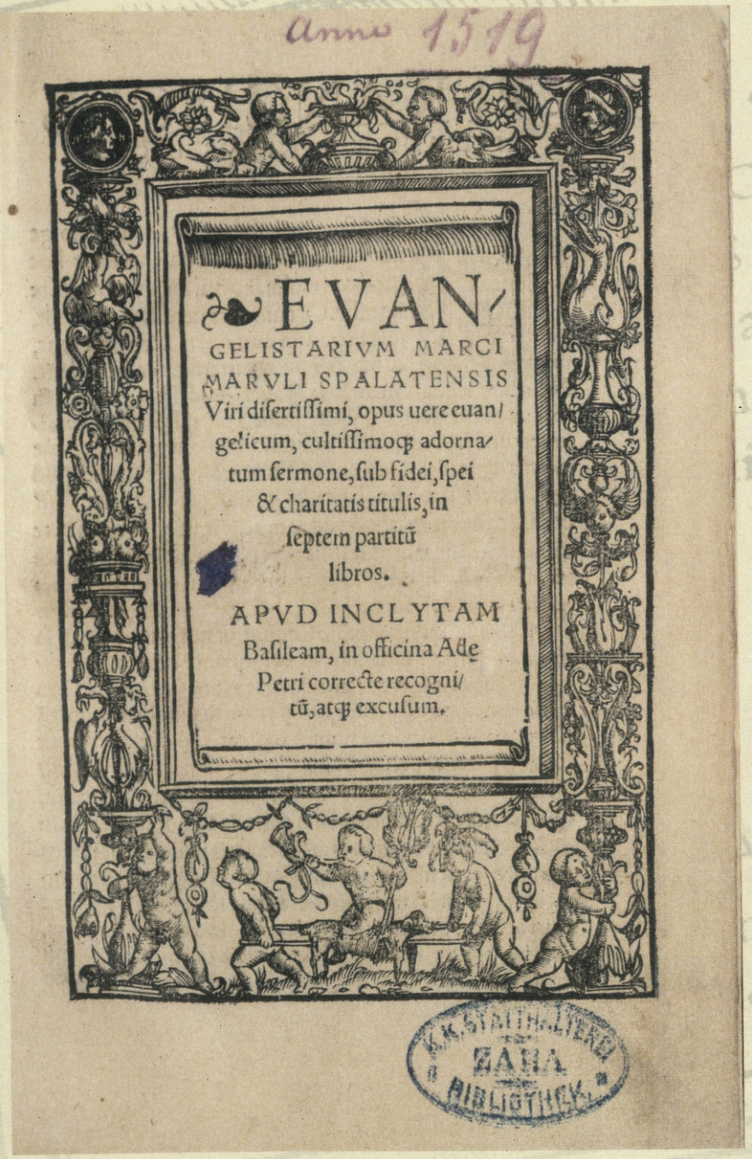
VARIA Dalmatica (Codex Lucianus) / <do lista 113 prepisao Petar Lučić, a od lista 116-136 naizmjenično Petar i Ivan Lučić>. -<Trogir>, <16-->-<17--.>. - Elegija Marka Marulića Ad Franciscum Martiniacum na str. 43. ZKZD 25290 Ms 617

BIBLIOTECA COMUNALE PARAVIA IN ZARA
27270

MARCI

MARVLI SPA LATEN SIS EVANGELISTARIVM·

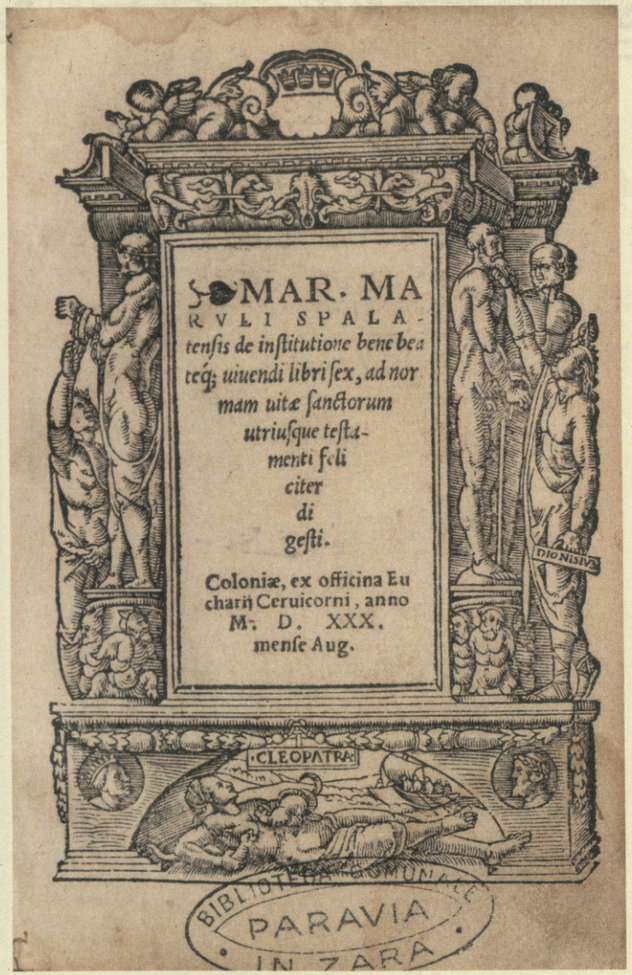
Marci Marvli Spalatensis Evangelistarivm. Carmen ad virginem beatam Francisci Petrarchae, ex Tusco in Latinam linguam a Marco Marulo versam. - Venetijs : Industria ac summa diligentia francisci de consortibus luce<n>sis Sacerdotis integerrimi in edibus Jacobi leuci i<m>pressoris accuratissimi. Impe<n>sis vero Melchioris Sesse, 1516. - ZKZD 27270 R 20

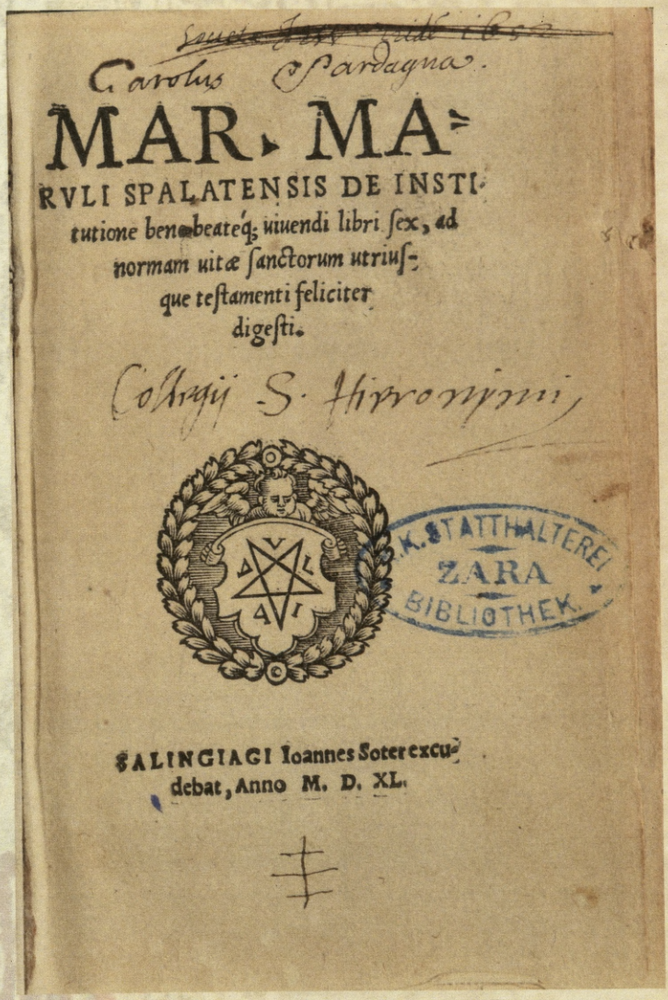
Evangelistarivm Marci Marvli Spalatensis Viri disertissimi, opus uere euangelicum, cultissimo-q<ue> adornatum sermone, sub fidei, spei & charitatis titulus, in septem partitu<m> libros. - Apvd inclytam Basileam : In officina Ade Petri correcte recognitu<m>, atq<ue> excusum, 1519. - ZKZD 60922 R 1091

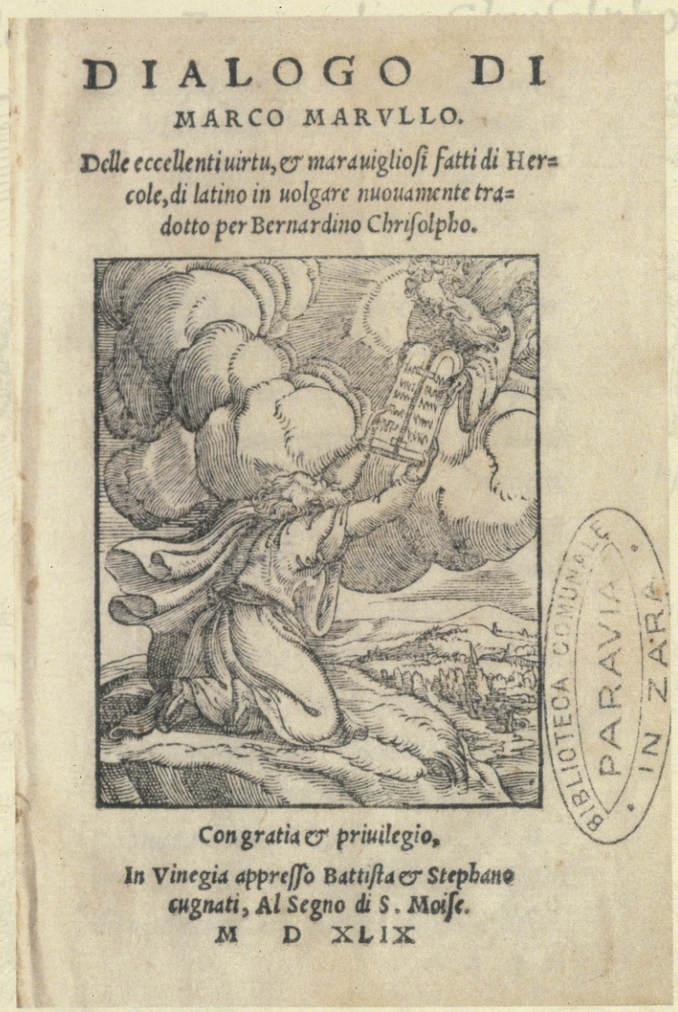
Libar Marca Marula Splichianina V chomse usdarsi Istoria Sfete udouice Judit u uersih haruacchi slosena : chacho ona ubi uoiuodu Olopherna Posridu uoische gnegoue i oslodobi <!> puch is-raelschi od ueliche pogibili. – In Vinegia : per Guilielmo da Fontaneto de Monteferrato, M.D.XXI. <1521>. - ZKZD 27271 R 21

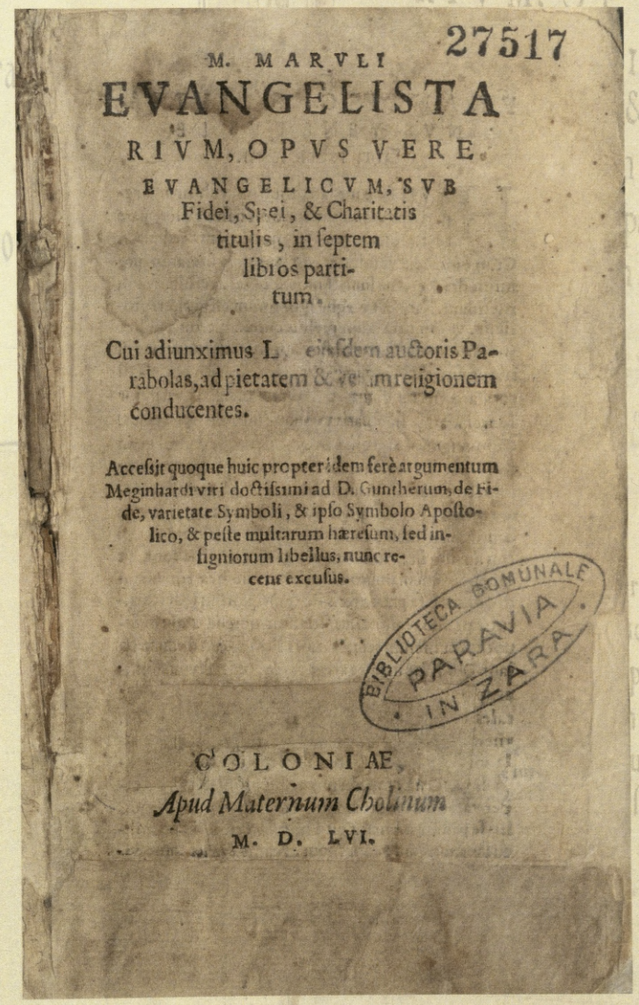
Mar. Marvli Spalatensis De institutione bene beateq<ue> uiuendi libri sex, ad normam uitae sanctorum utriusque testamenti feliciter digesti. - Coloniae : Ex officina Eucharij Ceruicorni, 1530. - ZKZD 27365 R 321

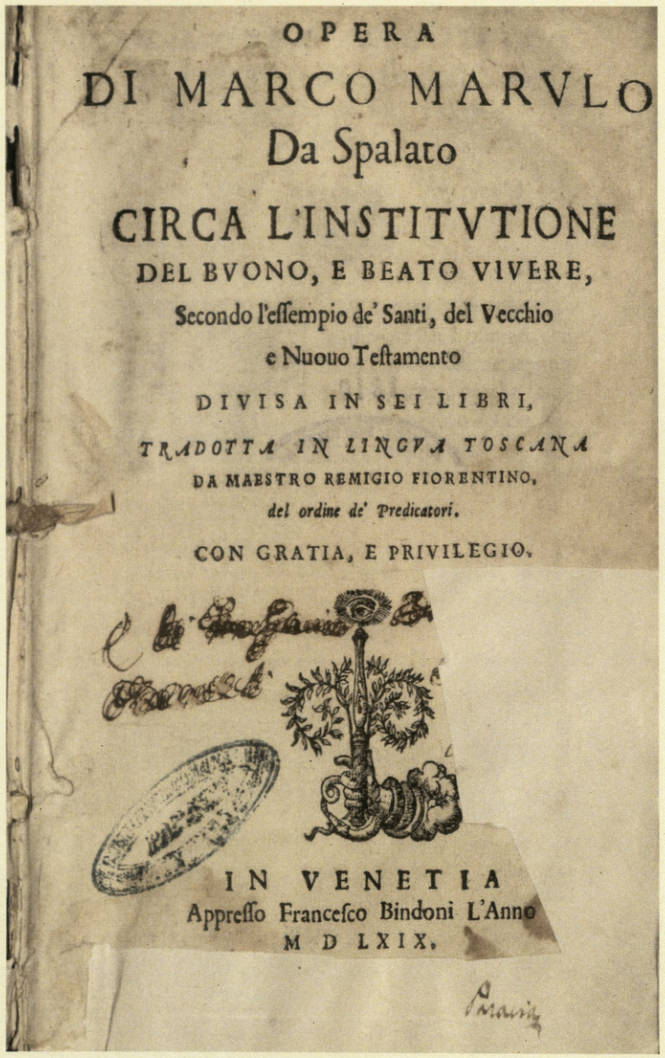
Marulić, Marko. De institutione bene beateq. uiuendi libri sex, ad normam uitae sanctorum utriusque testamenti feliciter digesti. - Salingiaci : Ioannes Soter excudebat, 1540. Državni arhiv u Zadru, Knjižnica, sign. II.B.8a

DIALOGO DI
MARCO MARVLLO.
Delle eccellenti uirtu, & marauigliosi fatti di Hercole, di latino in uolgare nouamente tradotto per Bernardino Chrisolpho.
Con gratia & priuilegio,
In Vinegia appresso Battista & Stephano cugnati, Al Segno di S. Moise.
M D XLIX
BIBLIOTECA COMUNALE PARAVIA IN ZARA

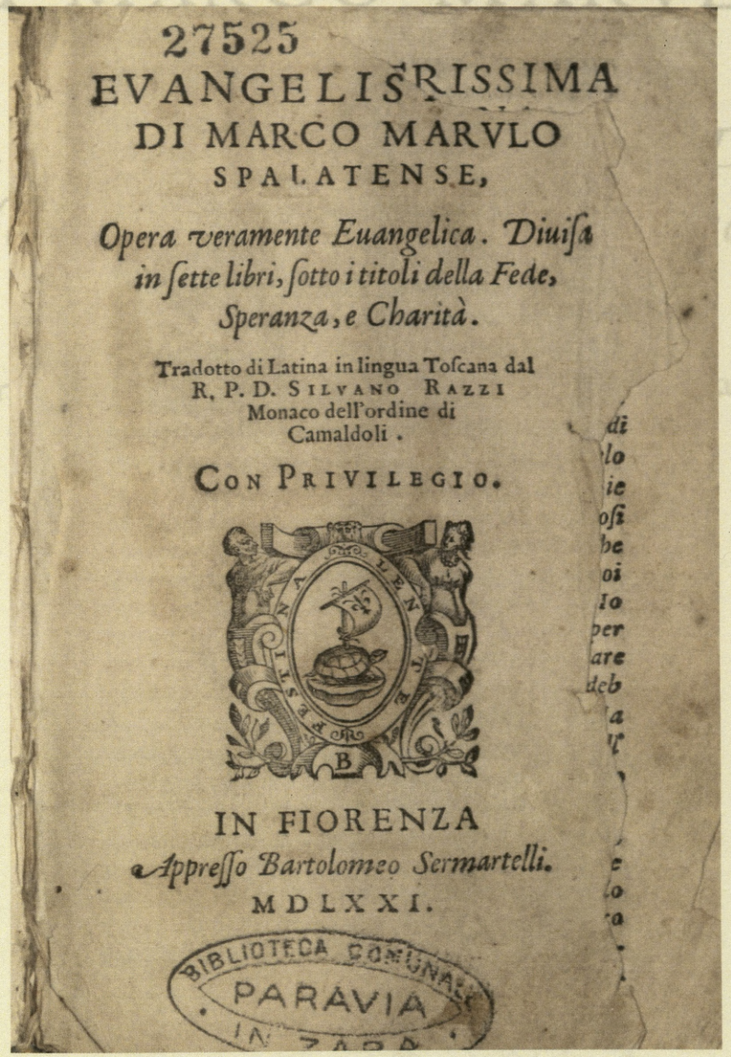
Dialogo di Marco Marvllo. Delle eccellenti uirtu, e merauigliosi fatti di Hercole / di latino in uolgare nouamente tradotto per Bernardino Chrisolpho. - In Vinegia : Appresso Battista e Stephano cugnati, Al Segno di S. Moise, 1549. - ZKZD 27346 R 319

M. MARVLI
27517
EVANGELISTA
RIVM, OPVS VERE
EVANGELICVM, SVB
Fidei, Spei, & Charitatis
titulis, in septem
libros partitum.
Cui adiunximus L. eiusdem auctoris Parabolas, ad pietatem & ... religionem conducentes.
Accessit quoque huic propter idem ferè argumentum Meginhardi viri doctissimi ad D. Guntherum, de Fide, varietate Symboli, & ipso Symbolo Apostolico, & peste multarum hæresum, sed insignium libellus, nunc recens excusus.
COLONIAE
Apud Maternum Cholinum
M. D. LVI.
BIBLIOTECA COMUNALE PARAVIA IN ZARA

M. Marvli Evangelistarivm, opvs vere evangelicvm, svb Fidei, Spei, & Charitatis titulis, in septem libros partitum. Cui adiunximus L, eiusdem auctoris Parabolas, ad pietatem & ... religionem conducentes ... - Coloniae : Apud Maternum Cholinum, 1556. - ZKZD 27517 R 1343

OPERA
DI MARCO MARVLO
Da Spalato
CIRCA L'INSTITVTIONE
DEL BVONO, E BEATO VIVERE,
Secondo l'essempio de' Santi, del Vecchio
e Nuouo Testamento
DIVISA IN SEI LIBRI,
TRADOTTA IN LINGVA TOSCANA
DA MAESTRO REMIGIO FIORENTINO,
del ordine de' Predicatori.
CON GRATIA, E PRIVILEGIO.
IN VENETIA
Appresso Francesco Bindoni L'Anno
M D LXIX.

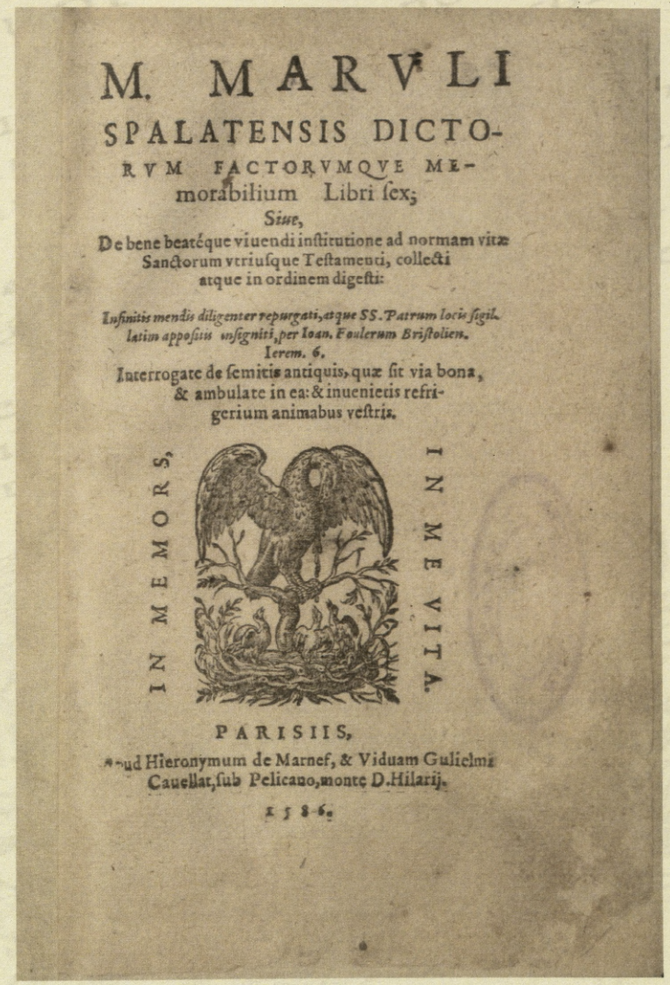
Opera di Marco Marulo da Spalato circa l'institutione del buono, e beato viuere, secondo l'essempio de' santi, del Vecchio e Nuouo Testamento diuisa in sei libri, tradotta in lingua toscana da maestro Remigio Fiorentino,... – In Venetia : appresso Francesco Bindoni, 1569. - ZKZD 1810 R 1341

27525
EVANGELISTARISSIMA
DI MARCO MARVLO
SPALATENSE,
Opera veramente Euangelica. Diuisa in sette libri, sotto i titoli della Fede, Speranza, e Charità.
Tradotto di Latina in lingua Toscana dal
R. P. D. SILVANO RAZZI
Monaco dell'ordine di
Camaldoli.
CON PRIVILEGIO.
IN FIORENZA
Appresso Bartolomeo Sermartelli.
MDLXXI.
BIBLIOTECA COMUNALE
PARAVIA
IN ZARA

Evangelistario di Marco Marvlo Spalatense, Opera veramente Euangelica. Diuisa in sette libri, sotto i titoli della Fede, Speranza, e Charita / tradotto di Latina in lingua Toscana dal R. P. D. Silvano Razzi Monaco dell'ordine di Camaldoli. - In Fiorenza : Appresso Bartolomeo Sermartelli, 1571. - ZKZD 27525 R 1344

OPERA DI
MARCO MARVLO
Da Spalato
CIRCA L'INSTITVTIONE
DEL BVONO, E BEATO VIVERE,
Secondo l'essempio de' Santi, del Vecchio
e Nuouo Testamento
DIVISA IN SEI LIBRI,
TRADOTTA IN LINGVA TOSCANA
DA MAESTRO REMIGIO FIORENTINO.
del ordine de' Predicatori.
CON GRATIA, E PRIVILEGIO.
IN VENETIA Appresso Francesco Bindoni
L'Anno M D LXXIII

Opera di Marco Marvlo Da Spalato Circa l'institvtione del bvono, e beato vivere, Secondo l'essempio de'Santi, del Vecchio e Nuouo Testamento : divisa in sei libri tradotta in lingva toscana da maestro Remigio Fiorentino, del ordine de'predicatori. - In Venetia : Appresso Francesco Bindoni, 1573.[i. e. 1574.] - ZKZD 46933 R 1063

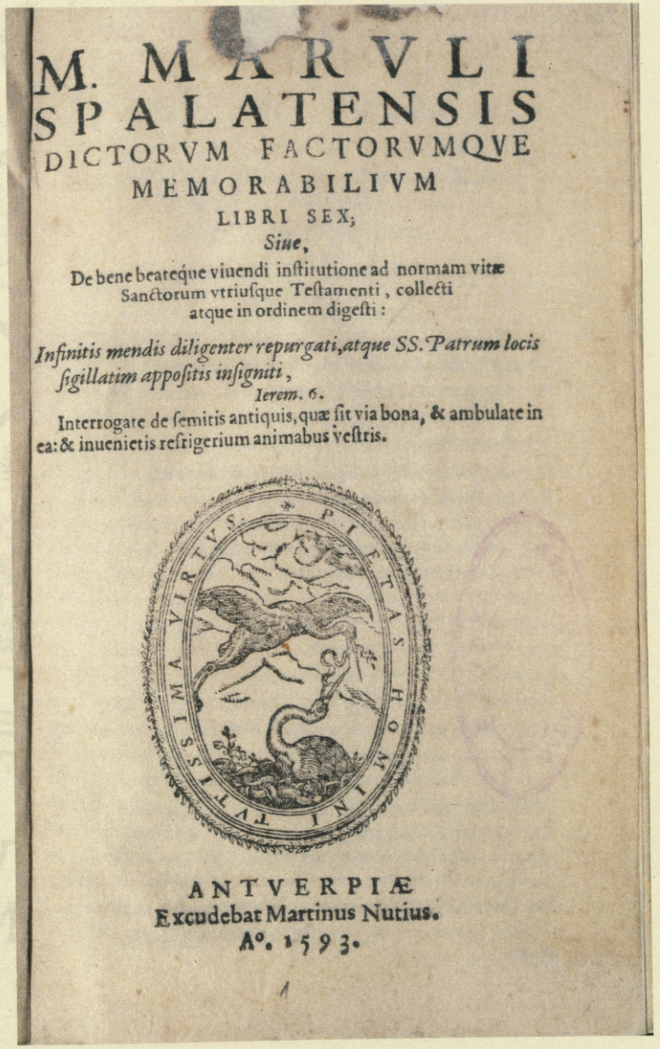

M. MARVLI
SPALATENSIS DICTO-
RVM FACTORVMQVE ME-
morabilium Libri sex;
Siue,
De bene beatéque viuendi institutione ad normam vitæ
Sanctorum vtriusque Testamenti, collecti
atque in ordinem digesti:
Infinitis mendis diligenter repurgati, atque SS. Patrum locis sigil. latim appositis insigniti, per Ioan. Foulerum Bristolien.
Ierem. 6.
Interrogate de semitis antiquis, quæ sit via bona,
& ambulate in ea: & inuenietis refrigerium animabus vestris.
IN MEMORS, IN MEVITA.
PARISIIS,
Apud Hieronymum de Marnef, & Viduam Gulielmi
Cauellat, sub Pelicano, monte D. Hilarij.
1586.

M. Marvli Spalatensis Dictorvm factorvmqve memorabilium Libri sex; Siue, De bene beateque viuendi institutione ad normam vitae Sanctorum vtriusque Testamenti, collecti atque in ordinem digesti ... per Ioan. Foulerum Bristolien ... - Parisiis : Apud Hieronymum de Marnef, & Viduam Gulielmi Cauellat, sub Pelicano, monte D. Hilarij, 1586. - ZKZD 28013 R 1346

K.K. STATTHALTEREI
ZARA
BIBLIOTHEK

Marulić, Marko. Opera di Marco Marulo da Spalato circa l'institutione del buono, e beato vivere, secondo l' esempio de' Santi, del Vecchio e Nuouo Testamento. In Venetia: apresso Gasparo Bindoni, 1586. Državni arhiv u Zadru, Knjižnica, sign. II.B.7.

M. Marvli Spalatensis Dictorvm factorvmqve memorabilivm libri sex, siue, De bene beateque viuendi institutione ad normam vitae Sanctorum vtriusque Testamenti, collecti atque in ordinem digesti. - Antverpiae : Excudebat Martinus Nutius, Typis Danielis Vervliet, 1593. - ZKZD 28011 R 1345

INSTITVTIONE
DEL BVONO ET BEATO VIVERE,

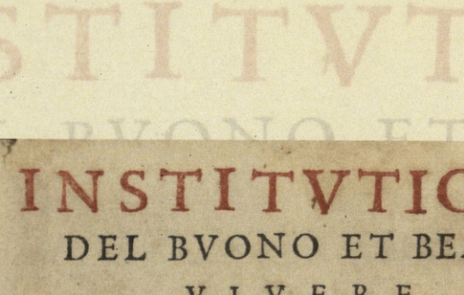
Secondo l'essempio de' Santi del vecchio e nuouo Testamento.

Composta da

MARCO MARVLO DA SPALATO,

E tradotta dalla Latina nella Toscana lingua dal R.P. Maestro REMIGIO FIORENTINO dell'Ordine de'Predicatori.

Di nuouo con diligentia ristampata, e da notabilissimi errori emendata, con l'aggiunta di vna copiosa Tauola, oltra quella delle principali materie.

K.K. STATTHALTEREI ZARA BIBLIOTHEK

IN VENETIA.

Appresso la Minima Compagnia. M D XCIII.

Marulić, Marko. Institutione del buono et beato vivere, secondo l' essempio de' Santi del Vecchio e Nuouo Testamento composta da Marco Marulo da Spalato. - In Venetia: apresso la Minima compagnia, 1593. Državni arhiv u Zadru, Knjižnica, sign. II.B.8.

FRATE GIOSEFFO ALCHAINO A' LETTORI.

SOno molti anni, che per mio diporto lessi Marco Marulo dell'humiltà & gloria di Christo, & vedendo come ben si confrontauano insieme le auttorità del Testamento Vecchio con l'Euangelio; &, che non si ritrouaua cosa per minima che sia, descritta da gli Euangelisti, cosi dell'auuenimento del Messia, ò della predicatione, & auttorità de gli Apostoli, come anco del fondamento della Chiesa, de' Martiri, & di molte altre cose, che il tutto per molto tempo innanzi non sia stato profetato; considerando appresso la gran moltitudine d'Hebrei, che si trouano in molte città, la mol-

Dell' humilta, et della gloria di Christo. Libri tre. Il primo euangelico, il secondo profetico, & il terzo glorioso : Opera dileteuole, & fruttuosa ad ogni fidel christiano : Con due tauole, vna de' capitoli, l'altra delle cose piu notabili Composti da Marco Marulo da Spalato ; Tradotti di latino in volgare dal R.P.F. Gioseffo Alchaini, dell' ordine de' predicatori>. - <In Venetia : Appresso Fiorauante Prati, 1596>. - ZKZD 61320 R 1102

OPERA DI

MARCO MARVLO
DA SPALATO,

CIRCA L'INSTITVTIONE

DEL BVONO, E BEATO VIVERE.

SECONDO L'ESSEMPIO DE' SANTI,
del Vecchio, e Nouo Testamento.

DIVISA IN SEI LIBRI.

TRADOTTA IN LINGVA TOSCANA DA MAESTRO
Remigio Fiorentino, dell'ordine de' Predicatori.

Di nuouo con diligenza ristampata, e da notabilissimi errori emendata.

IHS

IN VENETIA, MDCX.

Appresso Giouanni Alberti.

Opera di Marco Marvlo da Spalato, circa l'institvtione del bvono, e beato vivere. : Secondo l'essempio de' santi, del Vecchio, e Nouo Testamento. Divisa in sei libri. Tradotta in lingva toscana da maestro Remigio Fiorentino ... – Di nuouo con diligenza ristampata, e da notabilissimi erori emendata. – In Venetia : Appresso Giouanni Alberti, 1610. - ZKZD 8226 R 1342

ISTVMACCENYE PISNIH DAVIDOVIH

V SPIVANYA SLOVINSKA SLOXENO,
S'PRIDGOVOROM, I S'NADODANYEM SVARH SVAKE PISNI;

I nayposlie Razgovor yedan meu Issukarstom nà Krixu, i meu Karstyaninom,

V PISNI SLOVINSKE PRINESSEN

Nà vecchiu slavu Boxyu, i nà dabrunu Koristvirnih Karstyanih

PO POPV

ANDRII VITAGLICCHIV
VISCANINV IZ COMISE.

27724

Davide, Saltir tvoy: glas dlye primilli,
Dà vecchi od slasti moy: dub se s'tiiom dili

Mol' dà ſe im umilli: slisce' za ovdi Ka,
Dà bi sme svi bili: pa K. Probdom gori Ka,
I Boga slavili: pò svè vikè vikà.

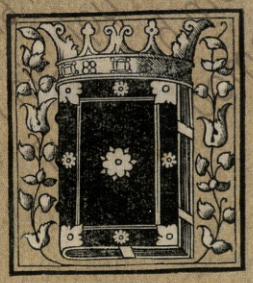
V BNECIH MDCCIII.

Pò Dominiku Lovisa
S' Popuschenyem od Staristina.

Razgovor yedan meu Issukarstom na krixu i meu karstyaninom v pisni slovinske prinesen <po Marku Maruliću>. - V Bnecih : po Dominiku Lovisa, 1703. - ZKZD 27724 R 340, privez

Dike ter hvaljen'ja presvetoj Juditi,
Smina nje stvoren'ja hoću govoriti;
Zato ću misliti, Bože, tvoju svitlost,
Ne htij mi, Bože, u tom puno milost.
Ti s' on ki ob kripost' [illegible] diu nje
[illegible] poćen jem čistinje;
[illegible] mene tako jur napravi
[illegible] ča misal pripravi.

Libar Marca Marula Splichianina Vchomſe
uſdarſi Iſtoria Sfete udouice Iudit u uerſih
haruacchi ſloſena/chacho ona ubi uor
uodu Olopherna Pofridu uoiſ
che gnegoueſi oſlodobi pu
ch iſraelſchi od ueli
che pogubili.
✝

Iz recenzije:

Velika 500. godišnjica od tiskanja Marulićeve Judite bila je, kako vidimo iz kataloga, neposredan poticaj da Zadar, na čelu sa svojom Znanstvenom knjižnicom – čuvaricom najvrjednijeg tiskanoga hrvatskoga blaga, pokaže u kolikoj je mjeri baš ova sredina tijekom povijesti bila srce čuvanja hrvatske baštine i identiteta. Gajimo nadu da će katalog izložbe „I Zadar je Marulićev" svoje mjesto pronaći u svim zadarskim školama, kulturnim i znanstvenim institucijama, pa i šire, kao vrijedan materijal u nastojanju daljnje popularizacije Marulića, njegove Judite, ali i ideje humanizma i europeizma, kao temeljnih vrijednosti svakog civiliziranoga društva

ISBN 978-953-7256-52-4

ZNANSTVENA KNJIŽNICA ZADAR